

Эстетика және өнер философиясы

ЖАРИЯЛАНДЫ
12.12.2021СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/112715/>**Жанатаев Данат Жанатайұлы.***Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің профессор , доценті***Сәрсембай М.***Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің магистранты*

Неміс Баумгартен «Эстетика» терминін енгізгеннен бері барлық жерде өнер туралы философиялық пікірталаста сезімтал сұлулық (сұлулық) басым болды. 20 ғасыр өнері «сұлулық» түсінігінен бас тартқан кезде, эстетиктер әлі де «сұлулық» ұғымын ұстанды. Олар көркемдік қызметпен айналыспайды, тек қана ұғымдарды талдап, зерделеуде жүйе құрастырады, сонда эстетика шынайы көркем өмірден бөлініп, мас болып қалады. Әрине, эстетика эстетиктер үшін тек философиялық өмір салты болса, маңызды емес, өйткені қандай рухани өмір болса да, ол өзін-өзі жетілдіруі мүмкін. Дегенмен, эстетика «сұлулықтан» ләззат алатын рухани өмір салты ғана емес. Эстетика өз мәні бойынша өнер философиясы және ол түсіндіретін принциптер көбінесе адамдардың өнерге деген көзқарасына әсер етеді. Мысалы, бүгінде адамдардың көпшілігі өнерді өмірді көркейту шеберлігі деп санайды. Көшенің түкпір-түкпірінен «арт дизайн», «өнер бағы», «өнер әлемін» көруге болады, ...Өнер «әсемдікті» алмастыруға жақын болды. «сөз. Адамдар өнер туралы ойлағанда, олар әрқашан бағалау мен өнерді байланыстырады. Осылайша, өнер туындылары тек көзге ұнайтын нәрселер болуы мүмкін — қабылдау сұлулығы бар нәрселер, өйткені «сұлулық — идеялардың перцептивті көрінісі» және оны қабылдау ретінде қабылдау мүмкін емес.

үйлесімді форма. Әрине идея әдемі болуы мүмкін емес. Алайда Роден «Кәрі жезөкшелер» бейнесін әйел денесімен сұлулық таныту идеясына қайшы келіп, сұлулықтың перцептивті көрінісі ғана болып табылатын көркем философияны батыл жоққа шығарып, көркем философияға дәстүрлі эстетикаға қарсы шығуға мүмкіндік берді. . Содан кейін Ван Гогтың «Фермердің аяқ киімі», Пикассоның «Герникасы» және Далидің «Азаматтық соғыстың белгілері» сұлулықтың көркемдік

заңдарына бірнеше рет соғыс жариялады, бірақ философияның арқасында дәстүрлі эстетика бұзылмайды. қарсыласу және оны өзінің бір бөлігі ету. Осылайша әдемі емес сезімталдықтың көрінісі сұлулық ұғымымен біртұтас болады. Барлық өнердің заңы әлі де сұлулық — «Кәрі жезөкше» әдемі, «Ферма туфлиі» әдемі, «Герника» әдемі, «А. Азамат соғысының белгісі» «Бұл да әдемі. Бұл кездегі «сұлулықты» енді қабылдау формасының сұлулығына жатқызуға болмайды, тек неоплатонизмге толығымен қайта оралатын ішкі сұлулыққа ғана сүйенеді, ал «сұлулық» сырттан қарауды қажет етпейтін ұғымға айналды. Бұл шындық пен жақсылықпен бірдей нәрсе. Бұл кезде сыртқы қабылдау формасы - гармонияның сұлулығы толығымен жойылды. «Сұлулықты» қабылдау көрінісі ретінде және идеяның өзі ретіндегі «сұлулықты» шын мәнінде біріктіруге болмайтынын көруге болады, өйткені шын мәнінде, идеяның өзі ретіндегі «сұлулық» әдеттегі мағынадағы «сұлулық» емес. Біздің тілімізде бұл жай ғана «шын» немесе «жақсы» тілін дұрыс қолданбау. Шындығында, бізге бұлай тілді қолданудың қажеті жоқ, концептуалды мағынада бізге «ақиқат» пен «жақсылық» болғаны жеткілікті және біз оны білдіретін «сұлулық» терминін шатастырмауымыз керек. перцептивті формаларға деген сезімдеріміз. Шындық пен мейірімділік идеяларының арасында.

Сұлулық — бұл белгілі бір өнермен айналысатын суретшілер немесе қарапайым аудитория үшін таза табиғи көзқарас болып табылатын көру және есту арқылы қабылдауды қабылдау ғана. Эстетиктердің ой сұлулығы туралы көзқарастары тым табиғи емес. Ол көне теологиямен байланысты. Ежелгі адамдар «сұлулықты» наным-сеніммен байланыстырып, сезім сұлулығын ой сұлулығына еріксіз көтерген. Алайда, сезімталдық сұлулығы мен идеал сұлулығы арасындағы қайшылықты шешу мүмкін емес. Сондықтан орта ғасырдағы ерте христиандықта сезімталдық сұлулығы жамандық ретінде қарастырылып, идеал сұлулығының жақсылығына қарсы қойылған. Бұл перцептивті сұлулықты рационалды сұлулыққа айыруға болмайтынын толық көрсетеді. Бірде бөтен болған соң, ол өз кезегінде шынайы сезімталдықтың сұлулығына қарсы шығып, «сұлулықтың» өзін қайшылыққа түсіреді. Бұл дәстүрлі эстетика құтыла алмайтын ішкі дилемма. Өнерді осындай эстетикалық ұғымдармен түсіну көбінесе өнерді шатасу дилеммасына түсіреді. Жұмыс қалай әдемі? Қабылдау формасының (түс, сызық, пішін, т.б.) үйлесіміне қол жеткізілсе, ойы берік емес, тереңдігі жоқ және жеткіліксіз (ішкі) сұлулығы, тереңдігімен ой талабына сай болса, сынға алынуы мүмкін. ойлаудың, ол Гармонияның перцептивті формасынан бас тартуы мүмкін, ол әдемі емес немесе жеткілікті әдемі емес деп сынға алынуы мүмкін. Бұл «сұлулық» эталоны тілдей епті, жоғары-төмен керіліп, екі жаққа теңселіп, өнер әлемін шайқап, өнер әлемін былғайтын сыншылардың өз еркімен баптауының тетігіне айналды. Одан да маңыздысы, «сұлулық» сөзін эталон ретінде қолдану жалпы жұртшылықтың өнерді дұрыс түсінбеуіне себеп болды. Олар өнер іс-әрекетін көріктендіру және безендіру деп, ал өнер туындыларын шынайылықты мүлде жойып, әдемі нәрсе деп есептейді. Өнердің рухани саласы - өте зиянды. Шынайы өнер философиясы жаттанған «сұлулық» ұғымынан шығып, рухани деңгейде шынайы «ақиқат» ұғымына қайта оралуы керек. Өнер шындығы - өнер шындығы, өнердің жүрегіне өмірдің енетіні. Ол сыртқы өмір шындығынан бөлек, объективті фактілерге сәйкес келетін түсіну деп аталатын нәрседен де басқаша. Өнер - ақыл-ойдың сыртқы көрінісі. Сондықтан өнердің қайнар көзі - бақылау объектісін

былай қойғанда, өмірдің өзі емес, сананың сезімдері мен өмір тәжірибесі. Осылайша, өнер үшін заттың қабылдау сұлулығы маңызды емес. Маңыздысы – ақыл сезінетін үйлесімділік сұлулығы. Бұл үйлесімділік сұлулығы үйлесімді ақылдан келеді. Үйлесімді ақыл болмаса, үйлесім сұлулығы шықпайды. Маркс айтқандай: «Музыканы түсінбейтін құлақ үшін ең әдемі музыканың мәні жоқ» Сондықтан ол әдемі болсын, әдемі болсын, ол әрқашан жүректен шығады. Алайда, жаннан келетін сұлулықтың бұл түрі Платонның идеясы деп аталатын нәрсе емес, сыртқы қабылдау формасының сұлулығының рухани көрінісі (сезімі). Егер сыртқы қабылдау формасында сұлулық болмаса, ақылдың шағылыстыратын (сезетін) ештеңесі болмайды. Олай болса, үйлесімді ақылдың өзі іштей ғана үйлесімді, ал сұлулық жоқ. Сұлулық сезімнің бір түрі. Сезімде сезімсіз сұлулық туралы түсінік болмайды.

Сұлулық сезімнің туылуымен туады, сезімнің жойылуымен бірге жойылады. Оны санада идея түрінде сақтау мүмкін емес. Сол сияқты сыртқы перцептивті форманың сұлулығы сезімде ғана әдемі. Қаншалықты үйлесімді, ретті, айшықты болса да, ешкім сезінбейтін сыртқы пішін әдемі емес, ол жай ғана гармонияның бір түрі. Мұны тек адамдар ғана сезінеді. Үйлесімділік, мұндай үйлесімділік адам жүрегіне енеді, ол әдемі болып саналады. Әйтпесе, кез келген сыртқы пішіннің сұлулыққа ешқандай қатысы жоқ. Әрине, үйлесімді формалы сыртқы заттарды белгілі бір үйлесімділікте көбірек адамдар қайта-қайта сезінуі мүмкін болғандықтан, оларды адамдар әдетте «әдемі» деп атайды. Керісінше, адамдардың көпшілігі қайта-қайта сезінбейтін зат инерциялық түрде «сұлулық» деп аталмайды. «Сұлулық» «әдемі нәрселер» деп аталатын заттардың объективті белгісі емес, олардың кейбір объективті қасиеттерінің адамдар санасында бейнеленуі ғана екенін байқауға болады. Осыған байланысты «ғашықтың көзіндегі сұлулық» ерекше сезімнің мүмкіндігі бар. Алайда, біз «сұлулық» сезімін мойындаған соң, неге сұлулықты рухани деңгейде қалдырып, шындыққа оралуымыз керек? Өнерге сұлулық сезімі керек емес пе? Иә, өнерге гармония сезімі керек, бірақ өнерге тек гармония сезімі керек емес, ал гармония сезімі көркем сезімнің тұтастығы емес. Сондай-ақ, өнерге дисгармониялық қақтығыс сезімі қажет, тіпті рухани деңгейде өнер сұлулық сезімін қажет етпеуі мүмкін, өйткені рухани деңгейде сезім тәжірибе деңгейіне жетті.

Таза сезім тек ақыл-ойдың сыртқы сезімталдығының тікелей көрінісі ғана. Бұл сезім де белгілі бір рухани көрегендікке ие болғанымен, ол түптеп келгенде сыртқы сезімге тікелей бетпе-бет келу арқылы жасалған көрініс. Тәжірибе-сезімдерді тереңдету. Ол сыртқы сезімдік нәрселерге тікелей бетпе-бет келмей, сезімдерді шикізат ретінде пайдаланады. Ол жан дүниесінің өткен сезімін жинақтап, ішкі ойлар мен сезімдерді бейнелеуге сүйеніп, көркемдік түсінікке ие болады. жан. Бұл көркем концепция тек түсінуге болады, айтылмайды, тіпті бейнеленеді. Тым болмаса толық емес, толық емес сияқты. Сезім тәжірибеге енген сайын өнер рухани деңгейге енеді, ол форма сезімінен жоғары деңгей. Сондықтан ол форманың үйлесіміне енді мұқтаж бола алмайды, көбінесе конфликт формасы жан басынан өткерген бостықты, қаңырап, тереңдікті, шалғайлықты, биіктікті, қасиеттілікті, азапты, мұңды немесе қорқынышты білдіруге қабілетті. Бұл рухани көңіл-күйлер сұлулық пен сұлулықты сезіну арқылы қол жеткізуге болатын нәрселерден алыс және оларды «сұлулық» деп аталатын ұғыммен жинақтау мүмкін емес. Бұл жерде «шындық» ұғымы қажет. Бұл рухани көңіл-күйге тек өнердегі рухани шындық қана қол жеткізе алады. Ақылдың ақиқаты, бір

жағынан, ақыл-ой тәжірибесінің шынайы төгілуін білдіреді, екінші жағынан, ол ақыл-ойдың шынайы күйін де білдіреді. Өйткені шынайы емес ақыл шын ашылғанның өзінде, оның кейбір үстірт сезімдері мен білімнен алшақтаған ойлары мен сезімдері болса да, шынайы тәжірибе болмаса, ол бәрібір ақиқат бола алмайды – ол адамзатқа жете алмайды. Өнер шынайы. Адамзат өнері – адам рухының тарихында жинақталған шындық және ол өнер жолында үздіксіз болып келеді. Рухани тәжірибеміз бұл ақиқатқа жетпесе (рационалдық таным бұл ақиқатты жасырып, бүркемелеп отырғандықтан болар), көркемдік түрдегі танытатынымыз тек адам шындығынан гөрі тұлға шындығы немесе заман шындығы ғана. Немесе тарихи шындық.

Адамдық немесе тарихи шындық — мәңгілік ақиқат және ол жеке ұнатулар мен ұнатпаулармен немесе заманның ұнауы мен ұнатпауымен өзгермейді. Белгілі бір дәуірдің ағымы жеке адам сияқты осы мәңгілік адамдық рухтан алшақтауы мүмкін, бірақ сол дәуірдегі негізгі адам баласы – заман ағымында жария етпесе де – жан дүниесін мәңгілік шындыққа балқытады. орта. Тек заманның сәнқойлары ғана жан дүниесін білмей, мәңгілік шындықтан алшақ ұстауға бейім. Өйткені олар толқынның шыңында және терең судың шындығына сүңги алмайды. Олар тек шындық тенденциясын шындық деп ойлайды, бірақ толқындардың қай қабаты адам рухы теңізінің тереңдігіне қайтып оралса да, тенденцияның төмендейтінін білмейді. Мәңгілік шындық – адамзат шындығы және тарихта жинақталған шындық. Кез келген тұлғаның ақиқаты түпкі ақиқатқа жету үшін осы мәңгілік ақиқатпен сәйкес болуы керек. Түпкі ақиқатқа жету арқылы ғана өнер ең биік рух дәрежесіне жетіп, арсыздықтан аулақ болады. Дегенмен, өткен эстетика шындықты өнердің ноумені деп қарамай, «сұлулықты» өнердің ноумені ретінде қарастырып, өнерді вульгаризациялаудың философиялық негізін қалады. Әрине, көркем шығарманың болуы ең алдымен заттық қабылдау формасының болуы, бірақ бұл перцептивті форманың үйлесім табуы қажет емес, бірақ толық қарама-қайшылыққа ұшырауы мүмкін. Бұл өнер түрлерінің эстетикалық стандарттарынан бас тартуды талап етеді және өнерді сәндік қолөнермен теңестіруге тыйым салады. Алайда өнердің негізгі түйіні ретінде «сұлулық» бар дәстүрлі эстетика қайшылықты өнер түрлеріне лайықты эстетикалық мәртебе бере алмайды. Ол тек қана конфликтінің перцептивті формасын асқақ рухқа көтеріп, «қақтығысты» ішкі тәжірибе деңгейіне қоя алады. Осылайша ол конфликттің перцептивті формасының эстетикалық құндылығын жоюмен тең және толықтай тиесілі. «Қақтығыс» — дисгармония элементі. Рухани идеялар саласына. Кант сияқты перцептивті салада тек «сұлулық» талданады, ал рухани салада асқақтық қана талданады. Алайда, мұндай перцептивті форма рухани ұғыммен үзіледі, өйткені сұлулық формасы асқақ рухты тудырмайды, бірақ сұлулық формасы әмбебап өнер түрі болуы талап етіледі, сондықтан асқақ рух өзінің қабылдау формасын жоғалтады және мүмкін болады. тек философиялық ұғымға айналады. Классикалық эстетика бұл қайшылықты ешқашан білген емес, бірақ 20 ғасыр өнері осы эстетика негізінде түбегейлі сараланудан өтті: бір жағынан, форма абстракцияны тудыратын өнердің негізгі бөлігі болып табылады; екінші жағынан, ол негізгі дене ретінде рухты алады. Экспрессионизм болды. Олардың қосылуының өнімі шын мәнінде Поллок өнері сияқты таңқаларлық нәрсе. Британдық телеарна бұл өнерді тазартқыштардың тырнауының үлкен көрмесімен келемеждейтіні таңқаларлық емес! Дәстүрлі эстетикаға тән қайшылықтар тудырған «өнердің» зұлымдық нәтижесі

осы. Шындығында Кант эстетикасының ішкі шизофрениясының зұлымдық салдары мұнымен бітпейді. Егер абстрактілі өнер – перцептивті форманың рухани ұғымнан бөлінуі болса, концептуалды өнер – рухани ұғымның перцептивті формадан бөлінуі. Осы бөлінулердің екеуі де Кант эстетикасында кездеседі. Бірақ бұл екі түрлі алшақтық өнерге үлкен зиянын тигізді. Бұл зиян өнер жұртшылығының жүрегіне қонды. Өнердің жоғары дәрежелі түрлерінде ашылған шындықтарды адамдар енді сезіне алмайды, өнер шындығын түсіне алмайды. Постмодерндік эстрада өнерінің өркендеуіне әкелген вульгарлық өнер саласына шегінуге тура келді. Өнердің бұл түрі мәңгілік ақиқатқа ұмтылудан бас тартып, адамдарға тек жарнамалық психологиялық шындықты және толқынның шыңында қысқа мерзімді шындықты береді.

Ақиқаттың бұл түрі модернизмге дейінгі эстетикалық өнерден де тайыз әрі дәрекі, өнердің қадір-қасиетін де жоғалтады. Өнердің қадір-қасиеті адамның қадір-қасиеті, адам рухының қадір-қасиеті, ал бұл қадір-қасиет адам мен жануардың түбегейлі айырмашылығы. Ғылым мен техника қаншалықты дамығанымен адам материалдық қасиеттен арыла алмайды. Барлық ғылыми-техникалық жетістіктер адамзатқа материалдық игілік жасап, адамзатқа материалдық ләззат береді. Пойыздар, автомобильдер, ұшақтар, тоңазытқыштар, кондиционерлер, кір жуғыш машиналар және т.б. құралдар қолданылмайды. Адамдар хайуандық инстинкттерден арылудың орнына өзінің материалдық құштарлығын күшейтті. Кинофильмдер, теледидарлар, электронды аудиотехника адамдардың рухани өміріне жағдай жасаса да, олар тек рухани өмірдің материалдық жағдайлары болып табылады. Ғылыми-техникалық парасаттылық адамдардың рухани қадір-қасиетіне кепілдік беру былай тұрсын, рухани өмірдің өзін де жасай алмайды. Ғылыми-техникалық парасаттылықтың қадір-қасиеті жоқ. Ол рухқа да, инстинктке де қызмет етеді. Бірақ өнердің қадір-қасиеті бар, ол тек инстинкттен тыс рухтың сыртқа шығуы. «Өнердің» бір түрі өзінің түйсігін тікелей танытса, ол – төмен деңгейлі өнер немесе өзінің қадір-қасиетін жоғалтатын жалған өнер түрі. Сенсациялық ынталандыруды іздейтін қазіргі танымал өнер — осындай псевдоөнер. Алайда көптеген псевдоөнер эстетика туының астында эстетиканы талап етеді. Сондықтан сциентизмнің вульгарлық эстетикасы өмірге келді. Эксперименттік психологияның немесе статистикалық әлеуметтанудың әртүрлі принциптеріне сүйене отырып, олар дәстүрлі эстетикадағы перцептивті форма мен рухани концепция арасындағы алшақтықты шектен шығарады. Мәңгілік рухтың шынайы өмір сүруін толығымен жоққа шығарыңыз және сезімдік ләззат ұятына тырнақ өнері. Өнер осылай аяқтала ма? Шынымен де дәрекі эстетика өнер тағдырын игере ала ма? Бұл ешқашан болмайды! Өйткені, эстетика тек өнер философиясы. Егер дәрекі эстетика өнерге — нағыз өнерге қарсы тұрса, онда ол өнер философиясы қатарынан қуылады да, өнер туралы айту емес, тек айту ғана жарамды болады.

Өмірдің сұлулығы, безендіру өнері, жарнамалық дизайн деп аталатындар. Бұл дәрекі эстетика өнер философиясының өрісінен кеткеннен кейін, біз оған жақсы позиция беріп, оны дизайн эстетикасы деп атай аламыз, бұл оның ғылыми және эстетикалық болмысына көбірек сәйкес келеді. Дизайн – бұл ғылыми-техникалық ұтымдылық және көркемдік рухқа еш қатысы жоқ. Пифагор заманында-ақ адамдар «сұлулық» пен парасаттылық арасындағы байланысты ашатын сұлулықтың пропорцияларын құрастыру үшін математиканы қалай пайдалану керектігін білген. Заманауи дизайн ақылмен жасалған «сұлулық» пен «жаңалықтың» тамаша үйлесімін одан әрі

бейнелейді. «Сұлулық» және «жаңалық» дизайнның екі негізгі элементі. Олар рухтан гөрі ақылмен жасалады. , Адамның көркемдік рухы ешқашан қатыспайды. дәстүрлі емес әрекеттерде. Сондықтан дизайн эстетикасын рух емес, ғылыми-техникалық ұтымдылық басқаруы керек. Дегенмен, өнердің шынайы философиясы ғылыми-техникалық рационалдылықтың үстемдігіне қарсы тұруға және өнерді эстетиканың вульгаризациясына қарсы тұруы керек. Өйткені өнер – рухани өмірдің ең жоғарғы деңгейі, ал ғылыми-техникалық парасаттылық рухани өмірге материалдылық – рухани өмірге материалдық жағдай жасау түрінде ғана араласа алады.Егер біз ғылыми-техникалық рационалдылықты өнер философиясына үстемдік ету үшін пайдалансақ, өнер ұғынылатын болады Рационалды технологияның бір түріне айналып, рухани өмірден аулақ болыңыз; сол сияқты өнер философиясы эстетикаға айналса, өнер «сұлулық» жасау әдісі немесе сәндік техника ретінде түсінілсе де, ол рухани өмірге қайта оралады.Дәрежесі төмен рухани өмір. Сондықтан, бір күні эстетика өнер философиясынан бөлініп, шынайы өнерді түсінуге, талқылауға кедергі келтірмейтін болады.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.